

УДК: 338.48:502.1:364.694-056.26/.36:005

Миронов Ю. Б.,
 yuriy@myronov.com, ORCID: 0000-0002-9015-506X, Researcher ID: E-9613-2019,
 д.е.н., доц., професор кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Львівського торговельно-економічного університету, м. Львів

ІНКЛЮЗИВНИЙ ТУРИЗМ НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ МОДЕЛІ, НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ Й УПРАВЛІНСЬКІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті досліджено концептуальні засади, нормативні орієнтири й управлінські механізми розвитку інклюзивного туризму на природоохоронних територіях. Обґрунтовано актуальність теми з урахуванням зростання ролі доступності природних рекреаційних ресурсів, міжнародних правових зобов'язань та розширення туристичного ринку осіб з інвалідністю. Визначено, що сучасний підхід до управління природоохоронними територіями поступово трансформується від переважно консерваційної моделі до інтегрованої концепції, яка поєднує охорону природи, рекреацію та соціальну інклюзію. Узагальнено теоретичні підходи до трактування інклюзивного туризму та систематизовано основні категорії бар'єрів доступності: фізичні, інформаційно-комунікаційні, транспортні, соціальні та нормативно-управлінські. На основі аналізу сучасних міжнародних досліджень доведено, що саме системні управлінські обмеження формують передумови для відтворення інших бар'єрів і стримують розвиток доступного середовища. Розглянуто та порівняно ключові моделі реалізації інклюзивного туризму на природоохоронних територіях: модель універсального дизайну, модель партнерства між стейкхолдерами, модель соціально-інклюзивного туризму та гібридну (адаптивну) модель. Встановлено, що найбільш ефективним підходом є інтеграція принципів універсального дизайну, партисипативного планування та механізмів соціальної інклюзії з урахуванням специфіки конкретної території. Окрему увагу приділено проблемі балансу між вимогами доступності та потребами збереження природних екосистем. Обґрунтовано доцільність використання інструментів функціонального зонування, міжнародних стандартів доступності, цифрових технологій та механізмів міжсекторальної взаємодії. Зроблено висновок про необхідність комплексного підходу до розвитку інклюзивного туризму, який передбачає поєднання інфраструктурної адаптації, нормативного забезпечення, підготовки персоналу та системного моніторингу. Визначено перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Ключові слова: туризм, інклюзивний туризм, природоохоронні території, доступність, доступний туризм, універсальний дизайн, управлінські механізми, нормативне регулювання, сталий розвиток.

Myronov Y. B.,
 yuriy@myronov.com, ORCID: 0000-0002-9015-506X, Researcher ID: E-9613-2019,
 Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Tourism and Hotel&Restaurant Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

INCLUSIVE TOURISM IN NATURAL PROTECTED AREAS: CONCEPTUAL MODELS, REGULATORY FRAMEWORKS AND MANAGERIAL MECHANISMS FOR IMPLEMENTATION

Abstract. The article examines the conceptual foundations, regulatory frameworks, and managerial mechanisms for the development of inclusive tourism in natural protected areas. The relevance of the topic is substantiated in view of the growing importance of accessibility to natural recreational resources, international legal obligations, and the expansion of the tourism market for persons with disabilities. It is determined that contemporary approaches to the management of natural protected areas are gradually shifting from a predominantly conservation-oriented model toward an integrated concept that combines environmental protection, recreation, and social inclusion. Theoretical approaches to the interpretation of inclusive tourism are generalized, and the main categories of accessibility barriers are systematized, including physical, information and communication, transport, social, and regulatory-managerial barriers. Based on the analysis of contemporary international research, it is demonstrated that systemic managerial constraints create conditions for the reproduction of other barriers and hinder the development of an accessible environment. The study considers and compares the key models for implementing inclusive tourism in natural protected areas, including the universal design model, the stakeholder partnership model, the social inclusion tourism model, and the hybrid (adaptive) model. It is determined

that the most effective approach involves integrating the principles of universal design, participatory planning, and social inclusion mechanisms while considering the specific characteristics of a given territory. Particular attention is paid to balancing accessibility requirements with the need to preserve natural ecosystems. The feasibility of applying functional zoning tools, international accessibility standards, digital technologies, and mechanisms of cross-sectoral cooperation is substantiated. The study concludes that the development of inclusive tourism requires a comprehensive approach combining infrastructure adaptation, regulatory support, staff training, and systematic monitoring. Prospects for further scientific research in this field are also identified.

Key words: tourism, inclusive tourism, natural protected areas, accessibility, accessible tourism, universal design, managerial mechanisms, regulatory framework, sustainable development.

JEL Classification: L83, Q26, Q56, Z32, I31, H75.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2026-87-10>

Постановка проблеми. Природоохоронні території – національні природні парки, заповідники, регіональні ландшафтні парки, заказники, заповідні урочища – традиційно розглядалися крізь призму консерваційної функції, що нерідко відсувало на другий план їхній рекреаційний і соціальний потенціал. Утім, починаючи з 1990-х років, у міжнародному дискурсі сталася помітна зміна акцентів: природоохоронні зони щораз частіше постають як простори, доступні широкому загалу, де рекреація та збереження природи розглядаються не як антагоністичні, а як взаємодоповнювальні процеси. Особливого значення у цьому контексті набуває концепція інклюзивного туризму – наряду, що прагне забезпечити рівноцінну участь у туристичній діяльності для всіх людей незалежно від їхніх фізичних, когнітивних, сенсорних чи соціально-економічних характеристик.

Актуальність теми визначається кількома взаємопов'язаними чинниками:

- по-перше, масштаб проблеми: за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), понад 1,3 млрд людей у світі – близько 16% населення – мають значні порушення здоров'я [8], і питання їхнього доступу до природних рекреаційних ресурсів набуває як правозахисного, так і економічного виміру;

- по-друге, стрімке зростання попиту зі сторони туристів із інвалідністю. Масштабність цього чинника зумовлена не лише зростанням чисельності потенційних споживачів інклюзивних туристичних послуг, а й формуванням значного сегмента ринку, потреби якого щораз активніше впливають на трансформацію туристичної індустрії та підходів до управління природоохоронними територіями;

- по-третє, зростаюча роль правових зобов'язань: станом на травень 2026 р. Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю (CRPD) ратифікували 193 держави, що робить її однією з найбільш ратифікованих міжнародних конвенцій у сфері прав людини. Стаття 30(5с) цієї Конвенції прямо вимагає від держав-учасниць забезпечити доступність спортивних, рекреаційних і туристичних об'єктів [1; 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інклюзивного туризму на природоохоронних територіях набуває дедалі більшої уваги у міжнародній науковій спільноті. Вагомий внесок у

систематизацію бар'єрів доступності зробили Aguilar-Carrasco M. J. та співавт., котрі на матеріалі іспанських національних парків емпірично підтвердили системний характер обмежень для осіб із руховими порушеннями [5]. Питання доступу до природи для осіб з інвалідністю в контексті діяльності туристичних провайдерів досліджували Wall-Reinius S. та співавт. [16], а баланс між інклюзивністю та консерваційними інтересами природоохоронних зон проаналізувала Godtman Kling K. [10]. Партисипативний вимір планування доступної природи розкрито у працях Groulx M. та співавт. [11; 12], котрі також здійснили скопінговий огляд відповідної літератури за межами міських територій. Комплексний скопінговий огляд доступності національних парків і природоохоронних зон для осіб з інвалідністю підготували також Weiler M. та співавт. [17]. Соціально-економічний вимір – зв'язок інклюзивного туризму з інклюзивним зростанням – систематизовано у дослідженні Bhatt K. і співавт. [6]. Водночас питання управлінських механізмів реалізації інклюзивного туризму на природоохоронних територіях в їх взаємозв'язку залишаються недостатньо дослідженими, що й визначає актуальність цієї статті.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз концептуальних підходів, моделей реалізації й управлінських викликів інклюзивного туризму на природоохоронних територіях із урахуванням актуальних емпіричних даних і нормативних орієнтирів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концептуальне підґрунтя інклюзивного туризму формується на перетині кількох дисциплінарних напрямків: теорії сталого розвитку, соціальної географії, рекреаційної екології, а також досліджень інвалідності (disability studies). У широкому розумінні інклюзивний туризм охоплює не лише доступність інфраструктури для осіб з інвалідністю, а й забезпечення участі вікових меншин, малозабезпечених груп, представників корінних народів тощо.

Значна частина академічних досліджень зосереджується саме на аспекті фізичної та сенсорної доступності природних просторів, оскільки природне середовище через свою нерегульовану топографію, відсутність адаптованої інфраструктури залишається особливо бар'єрним для багатьох категорій відвідувачів. Дослідники розрізняють три основні категорії бар'єрів: фізичні (об'єктивні

перешкоди у середовищі), атитюдинальні (упередження та стереотипи з боку персоналу і суспільства) та системні (відсутність відповідних політик, стандартів і ресурсів) [12].

Важливим теоретичним підґрунтям є концепція «права на природу» (right to nature), яка поступово оформлюється у правовому просторі. Якщо раніше доступ до природних просторів розглядався переважно як привілей або благо, сучасна нормативна база – зокрема Цілі сталого розвитку ООН (ціль 11 – сталий розвиток міст та громад – SDG-11) та CRPD – формулює цей доступ як право. Це кардинально змінює логіку менеджменту природоохоронних територій: замість «ми можемо надати доступ, якщо дозволяють умови» слід виходити з презумпції «доступ є правом, і ми зобов'язані його забезпечити».

Ще одним концептуальним виміром є зв'язок між контактом із природою та здоров'ям. Зростаючий масив досліджень демонструє оздоровчий потенціал природних просторів – зниження рівня стресу, покращення ментального здоров'я, когнітивних функцій і соціального самопочуття. Groulx та співавт. у партисипативному дослідженні з планування доступної природи показали, що користь від перебування у природі «залишається поза досяжністю багатьох через столітні проєктні традиції», які ніколи не передбачали широкого інклюзивного доступу [11; 12]. Це означає, що питання доступності природи є одночасно питанням рівності у сфері здоров'я (health equity).

Дослідження природоохоронних територій із позицій інклюзивності демонструє, що головними

бар'єрами для відвідувачів із руховими порушеннями є нерівні поверхні стежок, відсутність пандусів й адаптованих зон відпочинку, обмежена доступність туалетів, недостатність інформаційного супроводу в альтернативних форматах, а також нестача адаптованого обладнання. Aguilar-Carrasco M. J. зі співавт. у своєму дослідженні, проведеному в національних парках Іспанії, встановили, що управління природоохоронними територіями не завжди забезпечувало рівноцінний доступ для всіх потенційних користувачів, а люди з руховими порушеннями стикаються з систематичними обмеженнями, які позбавляють їх можливості повноцінно скористатися оздоровчими перевагами природних просторів [5].

Систематичний огляд академічної літератури щодо доступності національних парків і природоохоронних територій, що охопив 44 джерела з 18 наукометричних баз, засвідчив, що хоча основні шляхи до інклюзії (адаптація, пристосування, універсальний дизайн) присутні у спеціалізованій літературі, вони «слабо артикульовані у специфічному просторовому контексті» [17]. Це вказує на критичну прогалину між теоретичними концепціями та їх прив'язкою до конкретних місць і типів природоохоронних об'єктів.

Для системного розуміння проблеми нижче наводиться класифікація бар'єрів доступності за основними категоріями з урахуванням результатів емпіричних досліджень (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація бар'єрів доступності на природоохоронних територіях

Категорія бар'єру	Конкретні прояви	Частота виявлення у дослідженнях, %	Пріоритетність усунення
Фізичні й інфраструктурні	Нерівні поверхні стежок, відсутність пандусів, недостатність адаптованих зон відпочинку, обмежена доступність санітарних вузлів	87-94%	Висока
Інформаційні та комунікаційні	Відсутність альтернативних форматів (тактильних, аудіальних), недостатність навігаційних засобів, обмеженість цифрової доступності веб-ресурсів	71-83%	Висока
Транспортні та просторові	Значна відстань від населених пунктів, відсутність адаптованих транспортних засобів, нестача паркувальних місць для осіб з інвалідністю поблизу входів	65-78%	Середня
Соціальні й атитюдинальні	Стереотипи персоналу, недостатня підготовка гідів та менеджерів, відчуття соціальної ексклюзії серед відвідувачів	59-67%	Середня
Нормативно-управлінські	Відсутність обов'язкових стандартів доступності, нерозробленість систем зонування, брак фінансових механізмів для адаптації інфраструктури	44-55%	Системна

Джерело: складено автором на основі [5; 10-12; 17]

Аналіз даних таблиці 1 свідчить, що фізичні бар'єри залишаються найпоширенішою проблемою (виявлені у 87-94% досліджень), проте управлінські та нормативні бар'єри мають системний характер і детермінують відтворення всіх інших. Без відповідного інституційного середовища навіть значні інвестиції у фізичну інфраструктуру не забезпечать стійкого інклюзивного ефекту.

Соціально-економічна аргументація на користь інклюзивного туризму набуває щораз більшої ваги у дискусії менеджменту природоохоронних територій. Сукупна купівельна спроможність осіб з інвалідністю та їхніх супроводжуючих осіб на глобальному туристичному ринку, за оцінками MMGY Global, перевищує 8 трлн дол. США, а 96% туристів з інвалідністю відчувають, що індустрія недостатньо задовольняє їхні потреби [14]. Дослідження VisitBritain встановило, що загальні туристичні витрати, пов'язані з особами з порушеннями здоров'я та їхніми супроводжуючими, становлять 14,6 млрд фунтів стерлінгів щорічно лише у Великій Британії, причому відвідувачі з порушеннями здоров'я в середньому перебувають у подорожах довше і витрачають більше [3]. Також кожен четвертий міжнародний турист подорожує з порушенням здоров'я або у компанії особи з порушенням, а найбільш поширеними є порушення слуху та зору, а також стани ментального здоров'я. Водночас 51% осіб з інвалідністю у Великій Британії не брали жодної відпустки з ночівлею протягом останніх 12 місяців (порівняно з 40% серед осіб без інвалідності), що свідчить про значний нереалізований попит [3]. На глобальному рівні американське дослідження Open Doors Organization зафіксувало, що туристи з інвалідністю витратили у 2023 році 58 млрд дол. США лише на ринку США – що є зростанням на 339% порівняно з 2015 р. [9]

Ця статистика підтверджує висновки Bhatt K. та співат. [6] про значний нереалізований потенціал туризму для інклюзивного зростання і водночас ілюструє, що зміни є можливими – там, де доступність покращується, туристична активність осіб з інвалідністю зростає. Для природоохоронних територій це означає, що інвестиції в інклюзивну інфраструктуру можуть мати суттєвий економічний ефект, що виходить далеко за межі первісних витрат на адаптацію.

На рівні теоретичного моделювання у науковій літературі виокремлюється кілька підходів (моделей) до реалізації інклюзивного туризму на природоохоронних територіях: модель універсального дизайну, партнерства між зацікавленими сторонами (стейкхолдерами) та соціально-інклюзивного туризму. Ці підходи не є взаємовиключними – у реальній практиці вони нерідко поєднуються, утворюючи гібридні (адаптивні) стратегії.

Перша модель – модель універсального дизайну (Universal Design, UD) – передбачає, що середовище, продукти та послуги мають від самого початку проектуватися так, аби бути придатними для використання найширшим колом людей без потреби в подальшій адаптації. Застосування принципів UD до природних просторів означає, зокрема, створення мультисенсорних маршрутів, тактильних й аудіальних інформаційних систем, зон відпочинку з відповідними меблями, адаптованих санітарних

вузлів і паркувальних місць безпосередньо поблизу природних об'єктів. Канадський агентство Parks Canada та Служба національних парків Австралії (NPWS) належать до провідних практиків UD у природоохоронному контексті, де нові об'єкти інфраструктури за замовчуванням проєктуються з урахуванням принципів доступності.

Друга модель (партнерства між зацікавленими сторонами) акцентує на необхідності залучення самих осіб з обмеженими можливостями до процесу планування й оцінювання туристичної інфраструктури. Wall-Reinius S. і співат. у своєму дослідженні констатують, що, незважаючи на зростаючий інтерес стейкхолдерів до доступного природного туризму, виявлено низку суттєвих проблем, включаючи обмеженість знань про потреби відвідувачів з інвалідністю на стороні постачальників послуг [16]. Це свідчить про необхідність систематичної освітньої та методичної роботи з управлінськими кадрами природоохоронних структур.

Дослідження Godtman Kling K., проведене у природоохоронних зонах Швеції, виявило суперечність між інтересами доступності та консервації: «провайдери природних досвідів визнають системну неспроможність ефективно балансувати між потребами доступності й інтересами охорони природи» [10]. Водночас усі опитані суб'єкти – державні органи, організації активного відпочинку та підприємці у сфері природного туризму – висловили сильне бажання до тіснішої співпраці з організаціями осіб з інвалідністю, підкресливши, що прозорість ролей і відповідальностей є ключовим чинником успіху.

Groulx M. та співат. у партисипативному дослідженні продемонстрували ефективність залучення майбутніх користувачів на всіх стадіях – від виявлення потреб і проєктування рішень до тестування та оцінювання результатів [12]. Таке партисипативне планування не лише підвищує якість рішень, а й формує почуття власності (sense of ownership) серед осіб з інвалідністю, перетворюючи їх із пасивних об'єктів допомоги на активних учасників трансформації природоохоронного простору.

Третя модель (соціально-інклюзивного туризму) виходить за межі фізичної доступності й інтегрує питання економічного включення місцевих громад, справедливого розподілу доходів від туризму і залучення вразливих соціальних груп до індустрії туризму та гостинності. Ця перспектива особливо важлива для природоохоронних територій, розташованих у сільській місцевості або у регіонах з високим рівнем соціальної нерівності.

Як показує систематичний огляд літератури, здійснений Bhatt K. та співат., туристична індустрія отримала визнання завдяки своєму потенціалу підтримувати інклюзивне зростання шляхом підвищення добробуту та скорочення нерівності, однак реалізація цього потенціалу залишається нерівномірною і суттєво залежить від якості інституційного середовища та політичної волі [6]. Цей висновок актуальний і для природоохоронних зон: самі по собі природні ресурси та туристичний потік не гарантують інклюзивного розвитку – необхідні цілеспрямовані регуляторні й управлінські механізми.

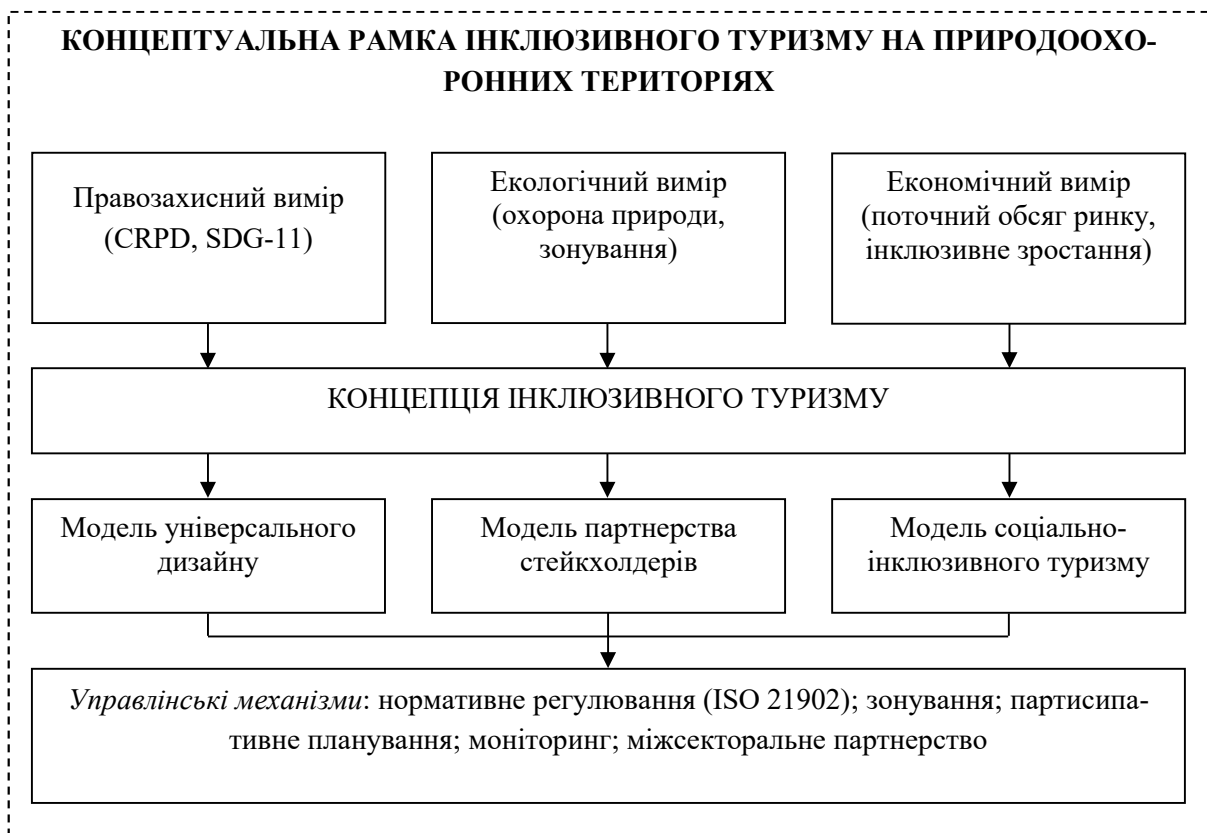
Для зручності порівняльного аналізу три основні моделі, а також їх гібридний варіант, систематизовано у таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльний аналіз моделей реалізації інклюзивного туризму на природоохоронних територіях

Модель	Ключовий принцип	Інструменти реалізації	Обмеження та ризики	Приклади застосування
Модель універсального дизайну	Проектування середовища, придатного для всіх без додаткової адаптації	Мультисенсорні маршрути, тактильні мапи, адаптовані вузли	Висока початкова вартість; найкраще застосовується при новому будівництві	Parks Canada (Канада), NPWS (Австралія)
Модель партнерства стейкхолдерів	Залучення осіб з інвалідністю до планування й оцінювання інфраструктури	Консультативні ради, спільне тестування маршрутів, партисипативні обстеження	Вимагає інституційної волі та часових ресурсів; ризик формальності	Швеція, Норвегія, Нідерланди
Модель соціально-інклюзивного туризму	Інтеграція економічного включення місцевих громад і вразливих груп	Навчання місцевого населення, справедливий розподіл доходів, соціальні підприємства	Складність оцінювання соціального впливу; залежність від місцевих інститутів	Коста-Рика, Кенія, Зімбабве
Гібридна / адаптивна модель	Поєднання принципів універсального дизайну з партнерством і соціальною інклюзією відповідно до контексту	Зонування доступності, поетапна адаптація, цифрові рішення (AR, аудіогіди)	Найскладніша у координації; потребує системи моніторингу	Сьєрра-Невада (Іспанія), National Park System (Японія)

Джерело: складено автором на основі [6; 10; 12; 16]

Рис. 1. Концептуальна рамка інклюзивного туризму на природоохоронних територіях

Джерело: розроблено автором

Взаємозв'язок між ключовими елементами концепції інклюзивного туризму на природоохоронних територіях унаочнює рис. 1, який відображає три рівні концептуальної рамки: виміри (правозахисний, екологічний, економічний), концептуальне ядро та моделі реалізації, що замикаються на управлінських механізмах.

Як демонструє рис. 1, жоден із зазначених вимірів і жодна з моделей не функціонують ізольовано – їх ефективність визначається якістю управлінських механізмів, що утворюють системоутворювальний рівень усієї концептуальної рамки.

Питання балансу між вимогами доступності та завданнями охорони природи є одним із найгостріших практичних викликів. Розширення туристичної інфраструктури, будівництво доріжок із твердим покриттям, встановлення обладнання – все це може справляти негативний вплив на ґрунтовий покрив, рослинність і тваринний світ. Тому реалізація принципів інклюзивного туризму на природоохоронних територіях потребує попереднього екологічного оцінювання та зонування [2, с. 555].

Godtman Kling K. ідентифікувала три основні позиції серед менеджерів природоохоронних зон щодо цього балансу:

1) консерваційний пріоритет – природа має залишатися незайманою, і будь-яка інфраструктура є відступом від цього ідеалу;

2) інклюзивний пріоритет – право людей на природу перевищує інтереси мінімального втручання;

3) контекстуальна рівновага – рішення мають прийматися залежно від конкретного місця, типу екосистеми та ступеня її вразливості [10].

Третя позиція є найпоширенішою серед сучасних практиків і відповідає принципам адаптивного управління.

Практичним інструментом для вирішення цього протиріччя є функціональне зонування природоохоронних територій: виділення зон підвищеної доступності поблизу в'їздів і ключових атракцій, де адаптація інфраструктури є пріоритетом, та зон суворої охорони, куди будь-який організований доступ обмежений. Така модель реалізована, зокрема, у національних парках Швеції, Іспанії (Сьєрра-Невада) та Японії, де детальні плани управління передбачають чіткі межі між зонами різного режиму доступу.

Окремим технологічним виміром є цифрові рішення, що дозволяють частково компенсувати фізичні обмеження доступу. Аудіогіди, додатки доповненої реальності (AR), 360-градусні віртуальні тури природними маршрутами, тактильні карти з QR-кодами – усе це розширює «інклюзивний периметр» без безпосереднього фізичного впливу на природні екосистеми. Проте, варто зазначити, що цифрові засоби не можуть замінити реального контакту з природою і мають розглядатися як доповнення, а не альтернатива фізичному доступу.

Для практичної реалізації інклюзивного туризму на природоохоронних територіях особливого значення набувають питання стандартизації. Міжнародний стандарт ISO 21902:2021,

розроблений за участі Всесвітньої туристичної організації (UN Tourism), визначає вимоги до доступного туризму та може слугувати операційним орієнтиром для менеджменту природоохоронних зон [13]. У 2023 р. UN Tourism, ONCE Foundation й Іспанська асоціація стандартизації (UNE) за участі Міжнародного союзу охорони природи (IUCN) і Європейської мережі доступного туризму (ENAT) видали спеціальний методичний посібник для менеджерів природних зон щодо реалізації ISO 21902:2021 стосовно природоохоронних територій, пляжів і парків [4].

Водночас впровадження стандарту залишається добровільним у більшості країн, що обумовлює значну варіативність практик у різних юрисдикціях. Деякі дослідники пропонують перехід до обов'язкових мінімальних вимог доступності для всіх об'єктів, що отримують державне фінансування, включаючи природоохоронні установи. На рівні ЄС Регламент 2021/1057 про Європейський соціальний фонд (ESF+) пов'язує надання фінансування з дотриманням принципів доступності та недискримінації [15].

Ключовим управлінським викликом залишається розвиток компетентностей персоналу. Експерти галузі [10; 16] вказують на брак знань про потреби відвідувачів з інвалідністю серед менеджерів природоохоронних територій, гідів і персоналу першого контакту. Без цільових освітніх програм і систематичного підвищення кваліфікації навіть бездоганно адаптована інфраструктура не забезпечить повноцінного інклюзивного досвіду. Регулярні аудити доступності із залученням самих осіб з інвалідністю як «живих аудиторів» є найефективнішим механізмом виявлення прогалин між задекларованою та реальною доступністю.

Таким чином, розвиток інклюзивного туризму на природоохоронних територіях потребує комплексного підходу, що поєднує адаптацію інфраструктури, впровадження міжнародних стандартів, використання цифрових рішень і системну підготовку персоналу. Лише баланс між принципами доступності, екологічної відповідальності та реальними потребами різних груп відвідувачів здатний забезпечити створення справді інклюзивного й сталого туристичного середовища.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Концептуальна рамка інклюзивного туризму на природоохоронних територіях поєднує правозахисний, екологічний та економічний виміри, кожен з яких потребує специфічних методологічних підходів й управлінських інструментів. Проведений аналіз дозволяє сформулювати такі висновки:

1. Інклюзивний туризм на природоохоронних територіях перейшов від маргінальної теми до стратегічного пріоритету міжнародної порядку денного, закріпленого у нормативних документах (CRPD, ISO 21902, SDG-11) і підкріпленого переконливими ринковими аргументами глобального характеру.

2. Бар'єри доступності мають системний і взаємообумовлений характер: фізичні обмеження є

найвидимішими, але нормативно-управлінські – системоутворюючими, їх усунення потребує насамперед інтеграції принципів доступності у поточні та стратегічні плани управління природоохоронними територіями.

3. Оптимальним підходом є гібридна (адаптивна) модель, що поєднує принципи універсального дизайну з партисипативним плануванням і соціально-інклюзивними механізмами, адаптована до специфічних умов кожної природоохоронної зони.

4. Ключовим управлінським викликом залишається не стільки фінансування інфраструктури, скільки розвиток компетентностей персоналу та формування культури інклюзивності у природоохоронних організаціях.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням верифікованих індикаторів для моніторингу реального стану інклюзивності природоохоронних зон, з вивченням ефективності конкретних управлінських практик у різних правових і культурних контекстах, а також із дослідженням впливу цифрових технологій на розширення інклюзивного доступу до природи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Ратифіковано Законом України від 16.12.2009 р. № 1767-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.

2. Миронов Ю. Б. Інклюзивний туризм на природоохоронних територіях: концептуальні засади та моделі реалізації. *Сучасні тенденції сталого розвитку індустрії туризму та гостинності: європейські практики та національні реалії*: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 квітня 2026 р.). Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2026. 605 с. С. 553-556. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/myronov127.htm.

3. Accessible and Inclusive Tourism. VisitBritain, 2025. URL: <https://www.visitbritain.org/research-insights/accessible-and-inclusive-tourism>.

4. Accessible Tourism: Publications and Guidelines. UN Tourism, 2025. URL: <https://www.untourism.int/accessibility-tourism-publications-guidelines>.

5. Aguilar-Carrasco M. J., Gielen E., Vallés-Planells M., Galiana F., Riutort-Mayol G. Assessment of Barriers for People with Disability to Enjoy National Parks. *Frontiers in Psychology*. 2022. Vol. 13. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1058647>.

6. Bhatt K., Seabra C., Kumar J., Ashutosh K., Kabia S. K. Tourism-led Inclusive Growth in Emerging and Developing Economies: a Systematic Literature Review. *SAGE Open*. 2024. Vol. 14. Issue 2. DOI: <https://doi.org/10.1177/21582440241252516>.

7. Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). United Nations, 2026. URL: <https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd>.

8. Disability. World Health Organization, 2023. URL: <https://www.who.int/news-room/factsheets/detail/disability-and-health>.

9. Girma L. Accessible Travel, a \$58 Billion Market, Gets Its First One-Stop Shop. Open Doors Organization, 2024. URL: https://opendoorsnfp.org/wp-content/uploads/2024/01/Bloomberg-News-AccessibleGO_January-2024.pdf

10. Godtman Kling K. Accessible Nature: Balancing Contradiction in Protected Areas. *Environment and Planning E: Nature and Space*. 2024. Vol. 7. Issue 5. DOI: <https://doi.org/10.1177/25148486241263403>.

11. Groulx M., Freeman S., Lemieux C. Accessible Nature Beyond City Limits – a Scoping Review. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*. 2022. Vol. 37. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jort.2022.100490>.

12. Groulx M., Lemieux C., Freeman S., Cameron J., Wright P. A., Healy T. Participatory Planning for the Future of Accessible Nature. *Local Environment*. 2021. Vol. 26. Issue 7. pp. 808-824. DOI: <https://doi.org/10.1080/13549839.2021.1933405>.

13. ISO 21902:2021 Tourism and Related Services – Accessible Tourism for All – Requirements and Recommendations. First edition. ISO, 2021. URL: <https://www.iso.org/standard/72126.html>.

14. Portrait of Travelers with Disabilities: Mobility & Accessibility. MMGY Global, 2022. URL: <https://www.mmgyglobal.com/news/portrait-of-travelers-with-disabilities/>.

15. Regulation (EU) 2021/1057 of the European Parliament and of the Council of 24 June 2021 establishing the European Social Fund Plus (ESF+) and repealing Regulation (EU) No 1296/2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1057/oj>.

16. Wall-Reinius S., Godtman Kling K., Ioannides D. Access to Nature for Persons with Disabilities: Perspectives and Practices of Swedish Tourism Providers. *Tourism Planning & Development*. 2023. Vol. 20. Issue 3. pp. 336–354. DOI: <https://doi.org/10.1080/21568316.2022.2160489>.

17. Weiler M., Whiting A., Sajid W., Dewan N., & Dutta, T. Accessibility of National Parks and Other Natural Protected Areas for People with Disabilities: a Scoping Review of the Academic Literature. *World Leisure Journal*. 2025. Vol. 67. Issue 4. pp. 638-665. DOI: <https://doi.org/10.1080/16078055.2024.2413069>.

REFERENCES

1. Konventsiiia pro prava osob z invalidnistiu (2009). Ratyfikovano Zakonom Ukrainy vid 16.12.2009 r. № 1767-VI, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.

2. Myronov, Yu. B. (2026). Inkluzyvnyi turizm na pryrodookhoronnykh terytoriiakh: kontseptualni zasady ta modeli realizatsii. *Suchasni tendentsii staloho rozvytku industrii turizmu ta hostynnosti: yevropeyski praktyky ta natsionalni realii*: Materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kharkiv, 15 kvitnia 2026 r.). KhNUMH im. O. M. Beketova, 553-556, available at: https://tourlib.net/statti_ukr/myronov127.htm.

3. VisitBritain (2025). Accessible and Inclusive Tourism, available at: <https://www.visitbritain.org/research-insights/accessible-and-inclusive-tourism>.

4. UN Tourism (2025). Accessible Tourism: Publications and Guidelines, available at: <https://www.untourism.int/accessibility-tourism-publications-guidelines>.
5. Aguilar-Carrasco, M. J., Gielen, E., Vallés-Planells, M., Galiana, F., & Riutort-Mayol, G. (2022). Assessment of Barriers for People with Disability to Enjoy National Parks. *Frontiers in Psychology*, 13, available at: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1058647>.
6. Bhatt, K., Seabra, C., Kumar, J., Ashutosh, K., & Kabia, S. K. (2024). Tourism-led Inclusive Growth in Emerging and Developing Economies: a Systematic Literature Review. *SAGE Open*, 14 (2), available at: <https://doi.org/10.1177/21582440241252516>.
7. United Nations (2026). Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD), available at: <https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd>.
8. World Health Organization (2023). Disability, available at: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>.
9. Girma, L. (2024). Accessible Travel, a \$58 Billion Market, Gets Its First One-Stop Shop. Open Doors Organization, available at: https://opendoorsnfp.org/wp-content/uploads/2024/01/Bloomberg-News-AccessibleGO_January-2024.pdf.
10. Godtman Kling, K. (2024). Accessible Nature: Balancing Contradiction in Protected Areas. *Environment and Planning E: Nature and Space*, 7 (5), available at: <https://doi.org/10.1177/25148486241263403>.
11. Groulx, M., Freeman, S., & Lemieux, C. (2022). Accessible Nature Beyond City Limits – a Scoping Review. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 37, available at: <https://doi.org/10.1016/j.jort.2022.100490>.
12. Groulx, M., Lemieux, C., Freeman, S., Cameron, J., Wright, P. A., & Healy, T. (2021). Participatory Planning for the Future of Accessible Nature. *Local Environment*, 26 (7), 808-824, available at: <https://doi.org/10.1080/13549839.2021.1933405>.
13. International Organization for Standardization (2021). ISO 21902:2021 Tourism and Related Services – Accessible Tourism for All – Requirements and Recommendations (1st ed.), available at: <https://www.iso.org/standard/72126.html>.
14. MMGY Global (2022). Portrait of Travelers with Disabilities: Mobility & Accessibility, available at: <https://www.mmgyglobal.com/news/portrait-of-travelers-with-disabilities/>.
15. Regulation (EU) 2021/1057 of the European Parliament and of the Council of 24 June 2021 establishing the European Social Fund Plus (ESF+) and repealing Regulation (EU) No 1296/2013 (2021), available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1057/oj>.
16. Wall-Reinius, S., Godtman Kling, K., & Ioannides, D. (2023). Access to Nature for Persons with Disabilities: Perspectives and Practices of Swedish Tourism providers. *Tourism Planning & Development*, 20 (3), 336-354, available at: <https://doi.org/10.1080/21568316.2022.2160489>.
17. Weiler, M., Whiting, A., Sajid, W., Dewan, N., & Dutta, T. (2025). Accessibility of National Parks and Other Natural Protected Areas for People with Disabilities: a Scoping Review of the Academic Literature. *World Leisure Journal*, 67 (4), 638-665, available at: <https://doi.org/10.1080/16078055.2024.2413069>.

Стаття надійшла: 08.06.2026

Стаття прийнята: 09.07.2026

Стаття опублікована: 31.08.2026